

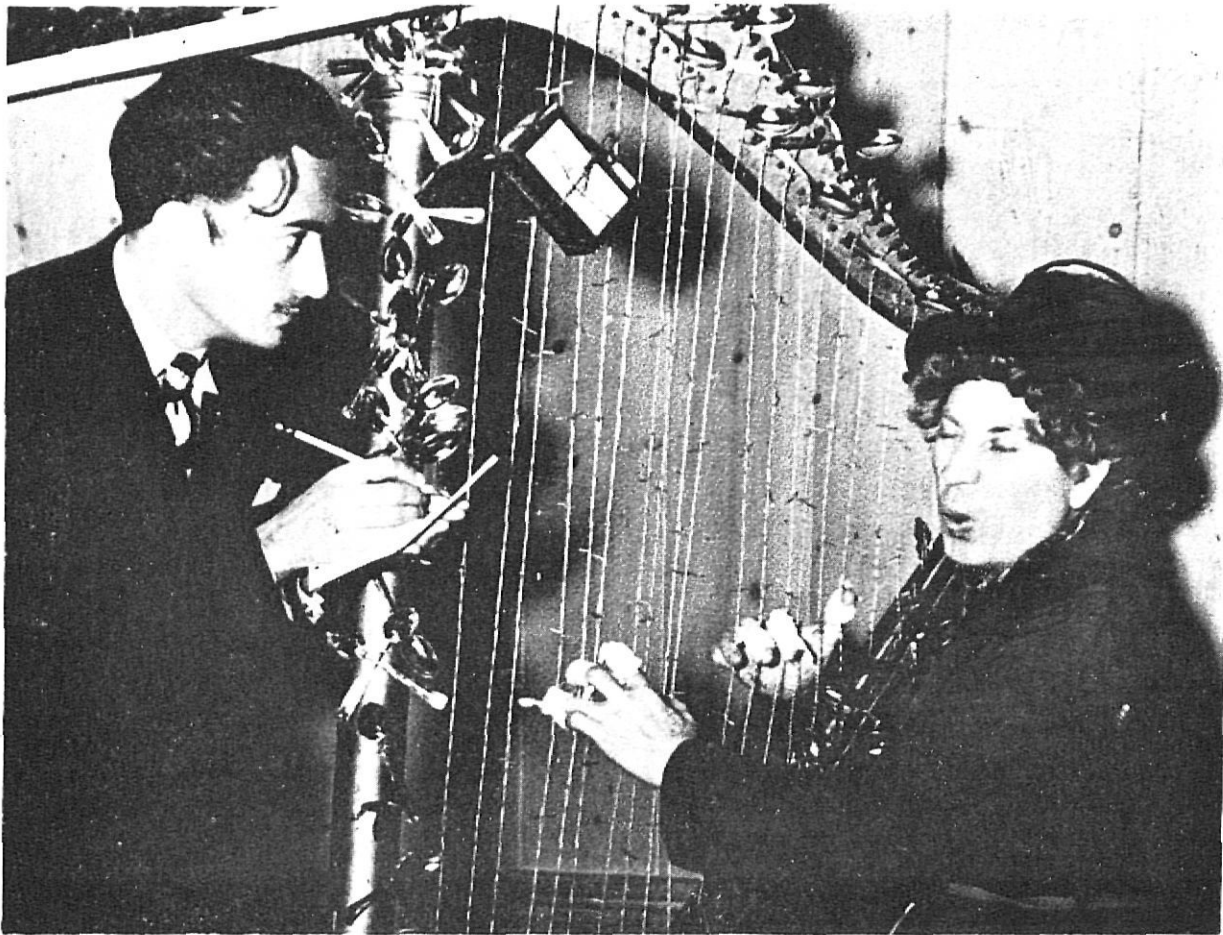

DALÍ a NOVA YORK

per Carles FONTSERÉ

Tots els catalans, qui més qui menys, coneixent en Dalí però el que no saben la major part d'ells és el prestigi tremend del que gaudeix el pintor de Port-Lligat als Estats Units. Comparable solament al de Picasso. Doncs la fama de Miró tot i ésser molt gran, és menys popular que la de Dalí, més limitada a una élite minoritària. Salvador Dalí és universalment conegut. Com a la Marilyn Monroe en el seu temps, tant el coneix un conductor d'autobús de New Jersey com un intel·lectual de Solho de Nova York. Miró viatja d'incògnit i Dalí, pel carrer, el reconeix tothom.

Vist des de la perspectiva del poble americà, Salvador Dalí va arribar als Estats Units a cavall de la gran onada migratòria d'intel·lectuals i artistes que, fugint de l'Europa feixista dels anys trenta, cercaren refugi en l'empori d'ultramar. Els «Illustrious Immigrants» descrits per Laura Fermi, que han convertit l'Amèrica puritana, comercial i imperialista, en la potència cultural que avui coneixem, la més considerable del món modern. Al costat d'homes de ciència: astrònoms, metges, biòlegs com el premi Nobel Severo Ochoa; sociòlegs com Herbert Marcuse; antropòlegs com Claude Lévi-Strauss; historiadors, tots alemanys excepte dos, Americo Castro i Gaetano Salvemini; filòsofs, matemàtics, entre els quals destaca la figura eminent d'Albert Einstein, s'hi trobaven escriptors de prestigi com Thomas Mann, Jules Romains, André Maurois, Hermann Broch, Erich Maria Remarque, Stefan Zweig, Emil Ludwig, Bertolt Brecht, Vladimir Nabokov, entre altres; arquitectes notoris com José Luis Sert, Erich Mendelsohn, Walter Gropius, Ludwig Mies van der Rche; músics i artistes cèlebres com Igor Stravinsky, Arturo Toscanini, Darius Milhaud,

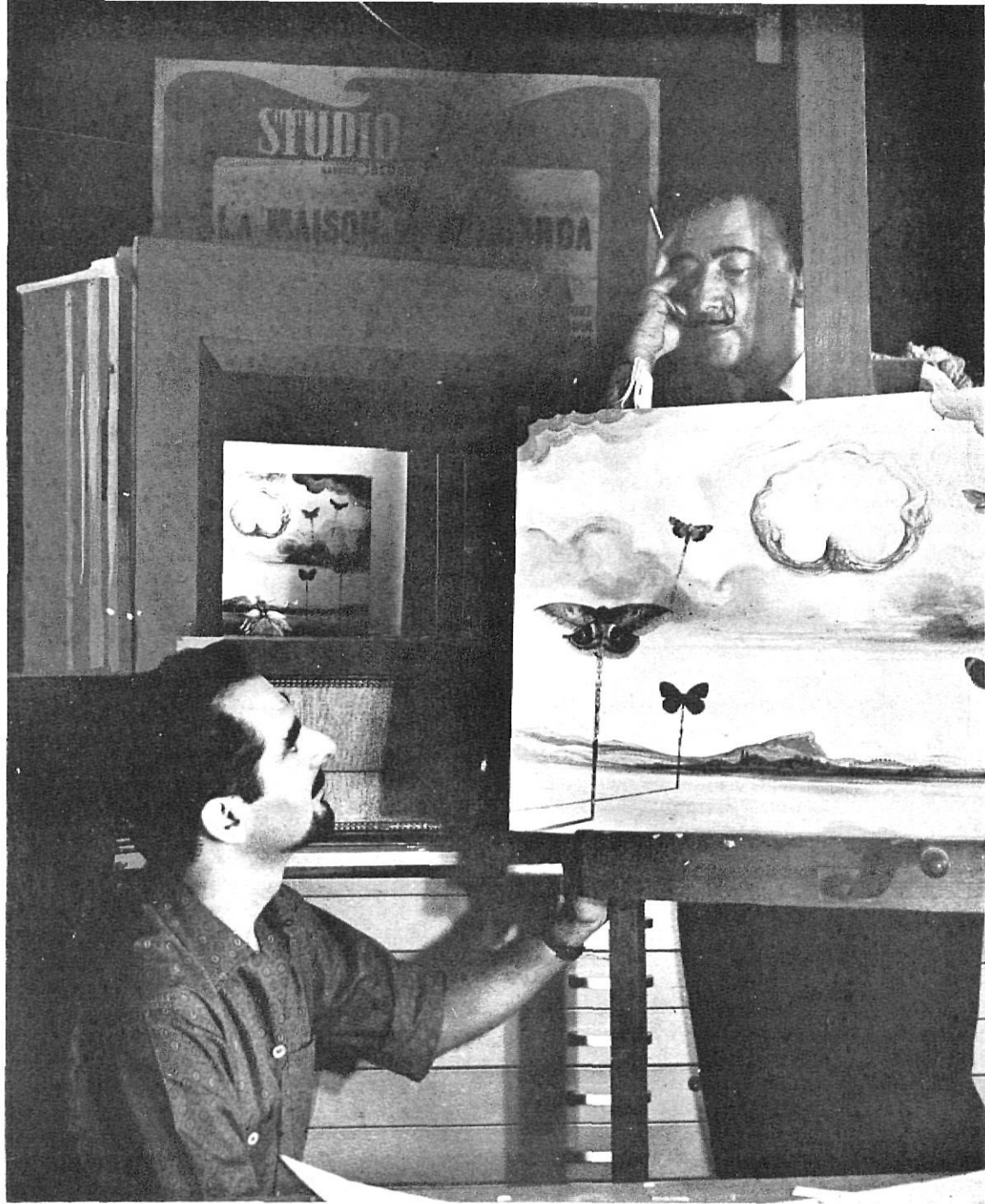
Dalí i Marc

Bruno Walter, Bela Bartok, José Iturbi, Marc Chagall, Marcel Duchamp, Fernand Léger, Hans Hofmann, Piet Mondrian, Enrico Donati, José de Creeft, Jacques Lipchitz, George Grosz, per no citar que els més coneguts.

Entre els surrealistes que com Dalí anaren als Estats Units des de França hi havia els líders del moviment: André Masson, Max Ernst, Yves Tanguy, el xilè Matta Eucharren, el poeta André Breton, qui el 1922 redactà el manifest surrealista, i Kurt Seligmann, el menys afrancesat del grup.

No totes les esmentades personalitats, «VIP» en llenguatge periodístic, era la primera vegada que trepitjaven terra americana; molts d'ells hi havien estat ja abans o la seva obra hi era coneguda. La primera exposició de Dalí als Estats Units data del 1933, i la seva primera visita de l'any següent. El dia que va desembarcar a Nova York la seva foto va ésser publicada en la coberta del «Time Magazine», una exclusiva reservada a les grans figures de l'actualitat mundial. Nordamèrica va acollir-lo amb tan gran desig de possessió que més d'una enciclopèdia del país el presenta com a pintor nordamericà (sic).

El «foreign correspondent» per antonomàsia del New York Times — el diari més important i influent dels Estats Units — C.L. Sulzberger, en les seves memòries «A Long Row of Candles», ens conta una anècdota de la seva joventut, il·lustradora del prematur apreci a l'obra de Dalí. Quan sortit de la Universitat de Harvard, i provat diversos oficis va dedicar-se al periodisme, el director del periòdic pel qual treballava va encomanar-li de ressenyar una Mostra de pintura moderna, The Carnegie International Exhibit, que cada any es celebrava a Pittsburg, la pol·luida urbs metallúrgica de Pensilvània. Una pintura de Dalí va colpir-lo de tal manera que decidí adquirir-la fos com fos. Aprofitant-se de la seva posició de crític va oferir comprar el quadre per 350 dòlars, a base de lliurar un acompte de 100 dòlars — que era tot el que tenia al banc — i la resta a terminis de 12'50 a la setmana. Assabentat Dalí de la proposició de Sulzberger, va accedir a la venda amb gran estupefacció del «curator» de la Mostra, que va fer d'intermediari, i gran satisfacció de Sulzberger, qui per varies setmanes va haver d'ajustar-se a viure amb la meitat del salari. Actualment valorada la pintura en 50.000

Dalí en l'estudi de Fontserè a Nova York

dòlars, Salzberger té el gust de disfrutar-la en el seu luxós apartament de Nova York.

Dalí ha aprofitat el seu fabulós prestigi per promocionar Gaudí i la Costa Brava en una època en què ni l'un ni l'altra semblaven en camí de pervenir al reconeixement internacional que després han assolit. Com ja ha dit Jaume Miravittles en una altra ocasió, Dalí fou el primer català que exalta a Nova York l'obra d'en Gaudí «contra una sèrie de crítics que ara el reconeixen com un geni d'una època i que trenta-cinc anys deien que era un «confiter» de l'arquitectura». A l'homenatge que el Museu d'Art Modern de Nova York feu a Gaudí divuit

anys enrera i al qual Jaume Miravittles va assistir representant Dalí llavors malalt, hi participaren una sèrie d'arquitectes i de crítics d'art que havien estat els més severs detractors del gran arquitecte. Parallelament, quan després de la victòria dels aliats sobre els feixismes europeus l'anar de turista a Espanya era considerat un acte reprovable de col·laboració, Dalí — que en la seva obra ha estat sempre fidel al paisatge de Cadaqués — no es cansava de ponderar en veu alta les excel·lències turístiques de la Costa Brava catalana. Una actitud meritòria que avui resulta difícil d'apreciar degudament. Elsa Maxwell, la «society columnist» de celebritat inter-

nacional, i Ludwig Bemelmans, amb els seus sabrosos relats «bon vivant» de biatger notori, tallaren la cinta inaugural per a la primera corrua turística de qualitat.

En ocasió d'una paella —en honor de Bemelmans, precisament, que en altre temps jo havia conegut a París— vàrem reunir-nos en el meu apartament de 52 Street East, a Manhattan, l'any 1953, una colla d'amics i el Met Miravittles, per si la meua paella no fos prou suculenta, va portar-nos com a plat fort en Dalí. D'aquella coneixensa en va néixer una amistat i àdhuc una col·laboració eventual. Treballar amb Dalí sempre és una aventura interessant. De racons inversemblants surten, amb cara de Rollei, els fotògrafs de «Life» i «Paris-Mach»; com «Pedro por su casa» s'escolent afideudades models i els promotors jueus internacionals, d'antiga nissaga hispànica, exigeixen «dead línies» inverossímils... El més interessant, però, de la contingència, és la relació personal amb el propi Dalí; sempre divertit, «easy going», i respectuós amb el treball d'altri. En l'ambient tan cosmopolita i tan nordamericà a la vegada, del Midtown neoyorquí dels anys cinquanta, la parla i el tracte de Dalí sorprenia per la seva catalanitat tan empordanesa.

Una de les primeres col·laboracions va ésser la d'executar a escala unas maquetes per a uns projectes de decorats d'en Dalí, per als Ballets Russos del Marquès de Cuevas. Més tard, essent director artístic de la revista «Temas», vaig servir de mitjancer del «Art Directors Club» de Nova York, per a obtenir la presència personal de Dalí a un banquet en homenatge seu. Vaig aprofitar l'execució d'un gran mural alegòric, que va encarregar-me el Club, per a esgrafiar-hi en català —llengua cripto-surrealista pels directors artístics nordamericans— una sèrie de slogans relatius a l'Empordà i a la catalanitat de Dalí. En entrar Dalí en el gran menjador on va celebrar-se l'àpat, que estava ple de gom a gom, tots els comensals, a tall de salutació, varen col·locar-se humorísticament uns grans bigotis dalinians, de cartolina negra retallada. Durant l'àgape, Bert Littman, el president del Club, va pregar-me de prendre el seu seient de cap de taula al costat de Dalí doncs aquest, en l'eufòria de l'assemblea, va donar-se-les per parlar en «cripto-català» i l'amable yanqui es trobava incapaç de seguir-li la conversa. A les darreries, i després d'executar a corre-cuita un «poster» de desimbolt traç calligràfic davant dels assistents, que va tenir molt èxit, Dalí va improvisar un discurs, arremetent amb eloqüència i afuat sarcasme contra la funció del director artístic, davant la creativitat del artista. A peu dret, amb bon sentit de l'humor, i en mig de grans rialles, Dalí va ésser entusiàsticament ovacionat pel mateix auditori al que acabava de donar l'estocada.

Deu anys més tard, febrer del 1966, vaig col·laborar en el primer «happening» de Dalí a Nova York —«One of the most unique events of our time». Jo tenia d'ajudar-lo a pintar «seguint la inspiració de la tradició de Leonardo i Rafael», una «obra mestra» en el interior d'una gran bombolla de plàstic transparent, inflada, sobre l'escena del recent inaugurat Philharmonic Hall del Lincoln Center. Malgrat el preu elevat de l'entrada, al coliseu capaç per a 3.000 espectadors, va omplir-se a sobreeixir d'un públic de la més alta categoria. Una gesta que cap altre artista hauria reeixit.

Va projectar-se un esquema de moviment teòricament molt senzill —com a «director de lídia», Leonard Balada (compositor català ara ben conegut a Catalunya), havia de dirigir un grup d'instrumentalistes i tocar l'orgue segons les evolucions del «duende» del pintor de Figueres (el gitano català Josep Barrera), que interpretaria en ball flamenc les genials i espectaculars pinzellades de Dalí —però sobre l'entaulat del Philharmònic Hall tot va anar com Déu va voler. A l'entorn del glòbul monumental de plàstic transparent —en el interior del qual Dalí i jo, guarnits amb una gorgera blanca i amb les americanes posades a l'inrevés, ens debategàvem amb pinzells i pots de pintura inadequats— varen encabir-s'hi més participants del que permetia el reduït espai que deixava el glòbul sobre el fòrum. Dos quartets i una orquestra de «rock and roll» es disputaven a l'uníson l'espai sonor, encavalcats en uns empostissats darrera i a l'entorn d'una gran pantalla que projectava «Le Chien Andalou», el cel·luloide ranci de Dalí i Buñuel. Especialment invitat per Dalí, immòvil com una estàtua i col·locat, també, sobre un pedestal, la figura enigmàtica de Moondog, el poeta cec que vivia de la caritat pública de Nova York, descalç i cofat de viking amb un casc de dues grans banyes de bou, presidia el «happening». Honor que de dret li corresponia per ésser el primer veritable «hippy» del món. Ballarins i ballarines de dansa moderna, i el nostre gitano català, ballaven com podien entremig del desordre que provocava la presència d'elements estranys —fotògrafs, models, personatges estranys sortits del «underground» i el propi Ben Grauer, popular presentador de la radio i televisió nordamericanes, que feia de «host». Leonard Balada, engrapant el toro per les banyes, amb destresa i autoritat, tantost dirigia l'orquestra de «rock», tantost els dansaires, com Silva. l'extraordinària «strip tease» del Crazy Horse Saloon de París, que va acabar el «happening» despullant-se amb gran majestat davant de l'auditori d'upa.

La vida quotidiana de Dalí a Nova York és derenrotlla la major part del temps a interior del aristocràtic Hotel St. Regis, en el centre de Manhattan, on resideix habitualment. Els matins acostuma a treballar en la seva «suite».

Reserva la tarda per a rebre visites en algun saló del mateix hotel, anar a la seva galeria si té oberta una exposició, o participar en algun dels innombrables actes que freqüentment s'organitzen a l'entorn de la seva personalitat, en els luxosos salons del St. Regis.

Dissabtes i diumenges, principalment, a mitja tarda, Dalí té taula oberta en el saló-bar de l'hotel. Acudeix a veure'l tota mena de gent: hippies mal apedaçats del East-Village, recent arribats de Katmandú o de Califòrnia; fotògrafs, prostitutes, invertits i millionaris de tots els estats de l'Unió, a més d'algun curiós avergonyit. Dalí acostuma a presidir una gran taula rodona al fons del saló-bar, amb un model espantat o una milionària exageradament escotada i lletja, asseguda al seu costat. Dalí parla i gesticula sense deixar la mà estilitzada de la bella de torn o l'objecte estrofolari que ha portat de la Costa Brava o del «Marché aux Puces» de París. Cada any, pels vols de «Thanksgiving» arriba a Nova York amb una idea genial o un «slogan» profètic, de tema candent, un objecte surrealista, o si més no, divertit — una banya de rinoceront, un pa de pagès, una peça de Gaudí, una col-i-flor, una garrota, una pedra preciosa, o un embalatge d'espuma de plàstic — a l'entorn del qual gira la temàtica de l'obra exposada aquell any. Dalí s'aixeca i va d'un costat a l'altre, saluda amb efusió un amic català o algun nou arribat de categoria, signa autògrafs sense deixar el seu bastó, despedeix amb gran aplom els badocs i turistes, o s'asseu confidencial en una taula discreta amb el director d'una revista important o de televisió, amb un agent de publicitat de gran volada, i algun promotor d'actes inversemblants. Llavors Dalí divaga, parla a tres quarts de quinze i s'escapoleix, però pesca el que l'interessa.

Cada mena de visitant va a veure el «seu» Dalí. Poliedre surrealista en el que cada faceta té singular interès. Si per al de la «jet set» — que formen la clientela compradora — Dalí és l'afamat pintor del Metropolitan i altres grans museus, i per als de la «silent majority» és el pintor «superstar» dels bigotis que guanya diners a cabaços, per a l'escuma abigarrada nordamericana d'avui, Dalí — a desgrat o degut a la seva proclamada conversió religiosa i els seus exabruptes polítics, moltes vegades interpretats amb humor o com una excentricitat genial — és el «guru» del surrealisme insòlit i heterodoxe.

Els temps canvien, l'època configura nous moviments estètics que superen posicions caduques. Dalí s'ha encorvat d'espatlles, se li ha deshirsutat el bigoti i li clareja la testa, però la seva estatura no ha minvat. Sense moure's dels salons confortables del St. Regis, Dalí pontifica i està al corrent de tot el que passa. Dalí no necessita mullar-se el dit per sentir d'on

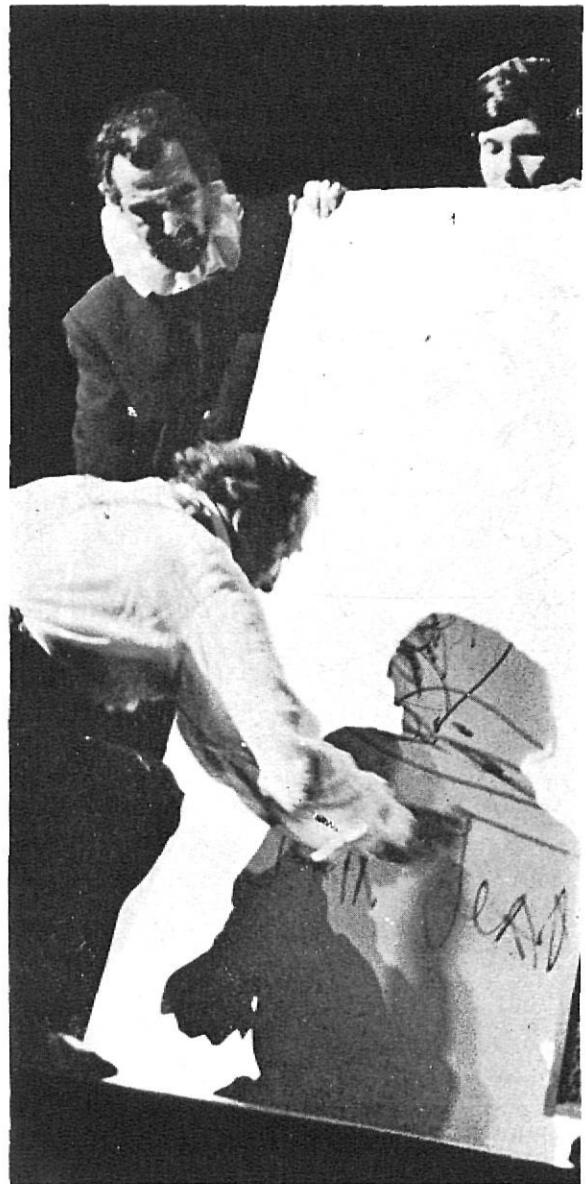

FOTO FONTSERÉ

bufa el vent. Es l'epicentre genial dels nous corrents. El Delafuente de la creativitat; el «medi» — intuït per McLuhan — generador d'idees, el contingut de les quals és menys important que el propi Dalí — l'art es també una forma de conducta i comportament. Des de la plataforma altament sofisticada de Nova York — de projecció mundial — Dalí ha dit, a voltes amb ironia pagesa, altres amb refinada excentricitat cosmopolita, mig en francès mig en català, la qual cosa després — amb la serietat del burro de la que parlava Unamuno — s'ha teoritzat amb altres llengües, en els soterrats cenacles de la nova avantguarda. Ismes, conceptes i tendències nous, des de l'expressionisme abstracte a

Dalí i el compositor Balada

l'última conseqüència del no-art, passant pel op i el pop, el body i el lobby, el hiper i el minimal, són vells camins fresats per Dalí.

Dalí, amb Miró, són avui a Nordamerica els dos grans de la pintura moderna; «amplament diferents en llur interpretació de l'art, els pintors Salvador Dalí i Joan Miró comparteixen els dos una comuna herència cultural catalana i la distinció de ser les principals figures que donen significat universal a l'art surrealista», diu Paul H. Walton en el seu llibre, «Dalí/Miró» (d'àmplia difusió en llibreries i museus, que conté noranta reproduccions a tot color), editat per la Tudor Publishing Co. de Nova York, el 1967.

En les propagandes que en les revistes publicades a Catalunya abans la Guerra es feia de Francesc Pujols, de vegades, segons l'anecdòtologi de Clopas Batlle, hi havia tants elogis que molts lectors li havien dit:

— Si aquesta propaganda la hi fessin en una revista nordamericana, vostè seria conegut a tot el món.

— Sí — responia Pujols —. Però a Nordamerica l'hauria de pagar, i aquí me la fan de franc.

Doncs bé, Dalí no ha de pagar-se la publicitat als Estats Units. Al contrari. Cobra per a deixar-se publicitar. Però això, que meravella els propis nordamericans, escandalitza els «assenyats» senyors Esteves de casa nostra, i els seus néts «progres» — tan indulgents amb els artistes forasters. I és que denigrar en Dalí, des de la barrera, és quelcom que està de moda entre els nostres contestataris. Tanmateix, que el nom de Dalí continui essent motiu de controvèrsia és prova de la seva vitalitat. Però Dalí, en el seu prefaci del llibre «Dalí's Mustache; A Photographic Interview» pel gran fotògraf Philippe Halsman (Ed. Simon & Schuster, Nova York, 1954), va avançar-se a dir: «Algun dia potser algú descobrirà una veritat quasi tan estranya com aquests bigotis — o sigui que Salvador Dalí possiblement també era un pintor».

* * *

Gasch va escriure el «manifest» surrealista signat per ell mateix, Lluís Montanyà i Salvador Dalí, en 1928.

(No s'ha de confondre amb el «full groc» publicat l'any següent (1929), signat per Gasch, Montanyà i Guillem Diaz-Plaja).